

Vilayati Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin, 3 Mart 1919 günü, bir çalışma kurulu meydana getirilerek kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 yılı Temmuzunun onuncu günü Erzurum'da bir Doğu İlleri Kongresi toplamaya girişti. Benim, daha Amasya'da bulunduğum günlerde, Haziran içinde, doğu illerine delege göndermeleri için öneri ve çağrı mektubu yolladı. İllerden delege getirtilmesi için, o günden başlayarak benim Erzurum'a varışıma değin ve ondan sonra da, bu konuda olağanüstü çaba gösterdi.

Ama, o günlerin koşulları içinde böyle bir amacın gerçekleştirilmesindeki güçlüğün büyüklüğü, kolaylıkla anlaşır. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde illerden gerekli delegeler seçilip gönderilmiyordu.

Oysa, bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık pek önemli bir iş olmuştu. Bundan dolayı, sağlam girişimler yapmamız gerekti.

İllerin her birine bildirimler yapmakla birlikte, bir yandan da kapalı tellerle valilere, komutanlara gereği gibi bildirimler yapıldı. Sonunda, on üç gün gecikme ile yeterince delege toplanması başarıldı.

Ben askerlikten çekilince, bütün Erzurum halkının ve Vilayati Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum Şubesi'nin bana karşı pek açık olarak gösterdikleri güven ve yakınlığın bende bıraktığı unutulmaz izlenimleri burada açıkça anmayı bir ödev sayarım. Derneğin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 günlü yazıda: "Derneğin başına geçmemi ve Çalışma Kurulu Başkanlığını kabul etmemi" öneriyorlar ve birlikte çalışmak üzere ayırdıkları beş kişinin adlarını bildiriyorlardı.

Bu beş kişi: Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kazım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyoğlu Cevat Bey idi. Söz konusu ettiğim yazıda, Rauf Bey'inde Çalışma Kurulu İkinci Başkanlığına seçildiği bildiriliyordu.

O günlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi ve üyeler Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kazım Bey ve yazman Cevat Bey idi.

Erzurum Şubesi, İstanbul'daki Genel Merkez Başkanlığı'na ulaştırmaya çalıştıkları bir telle: "Genel Merkez adına söz söyleme yetkisinin bana verildiğinin telle bildirilmesini" de rica ettiler.

Bundan başka, bizim Erzurum Kongresi'ne girmemizi kolaylaştırmak için, Kongreye Erzurum delegesi olarak seçilmiş olan Emekli Binbaşı Kazım ve Dursunbeyoğlu Cevat beyler delegelikten çekildiler.

Erzurum Kongresi 1919 yılı Temmuzunun 23'üncü günü, pek gösterişsiz bir okul salonunda açıldı. İlk günü, beni başkanlığa seçtiler. Kongre üyelerini durum ve bir ölçüde, düşünülenler üzerinde aydınlatmak için yaptığım konuşmada:

Tarih ve olayların sürükleyişiyle, gerçekten içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan coşmayacak hiçbir yurtseverin düşünülemediğini belirttim. Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırılardan ve işgalden söz açtım.

Tarihin, bir ulusun varlığını ve hakkını hiçbir zaman tanımazlıktan gelemeyeceğini, bunun için de yurdumuzu, ulusumuzu kötüleyici yargıların yüzde yüz değerden düşeceğini söyledim.

Yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yaptıracak gücün, bütün yurda bir elektrik ağı gibi yayılmış olan ulusal akımdan doğan yiğitlik ruhu olduğunu söyledim.

İç gücünün artırılmasına yaramak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların, ulusal

amaçlarına ulaşmak için o günlerdeki çalışmalarını üzerine, elde edilen birtakım bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderinde sözünü yürütecek bir ulusal iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim ve ulusal iradeye dayanan bir ulusal kurul meydana getirmesini ve gücünü ulusal iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını ilk çalışma ereği olarak gösterdim.

Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Çalışmasının sonucu, düzenlediği tüzük ve bu tüzüğün içindekileri herkese duyuran bildiridir. Bu tüzük ve bildiri, o zamanın ve çevrenin gerektirdiği ikinci derecede düşünceler çıkarılarak incelenecek olursa birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilkeleri ve kararları ortaya koyabiliriz.

İzin verirseniz bu ilkeleri ve kararları, benim daha o zaman nasıl anladığımı açıklayayım:

Ulusal sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz (Bildiri, madde6; Tüzük, madde 3'ün ayrıntıları; Tüzük ve Bildirinin 1'inci maddeleri okunup incelensin).

Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması halinde ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır. (Tüzük, madde 2 ve 3; Bildiri madde 3).

Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu Hükümet üyeleri ulusal kongrece seçileceklerdir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyeti Temsiliye yapacaktır.(Tüzük, madde 4; Bildiri, madde 4).

Kuvayi Milliye'yi etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak temel ilkedir (Bildiri, madde 3). Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez (Bildiri, madde 4).

Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz(Bildiri, madde7) Millet Meclisi'nin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır. (Bildiri, madde 8)

Bu ilke ve kararlar, türlü türlü yorumlanmışsa da, temel nitelikleri hiç değiştirilmeksizin uygulanabilmiştir.

Biz bu Kongrede özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri saptamaya çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım demeçler yayımlıyordu. Bu demeçlere "Sadrazamın ulusu curnal etmesi" dense yeridir. 23 Temmuz 1919 günlü ajansla, dünyaya şunu duyuruyordu: "Anadolu'da karışıklık çıktı.

Anayasaya aykırı olarak Millet Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin sivil ve askeri görevlilerce yasak edilmesi gerekir."

Buna karşı gereken önlem alındı ve Meclisi Mebusan'ın toplantıya çağırılması istendi.

Ağustosun yedinci günü Kongre toplantısını kapatırken, kongre üyelerine: "Önemli kararlar alındığını ve bütün dünyaya ulusumuzun varlık ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve:

"Tarih, bu kongremizi çok az görülebilen büyük bir eser olarak yazacaktır." dedim.

Sözlerimizin yersiz olmadığını zaman ve olayların kanıtladığı kanısındayım, baylar.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince, bir Heyeti Temsiliye seçmişti.

Cemiyetler Kanunu'na uyularak verilmesi gereken dilekçe yerine Erzurum Valiliği katına sunulan 24 Ağustos 1919 günlü bildiri, Heyeti Temsiliye üyelerinin adları ve kimlikleri şöylece gösterilmişti.

Mustafa Kemal Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten çekilmiş

Rauf Bey Eski Bahriye Nazırı
Raif Efendi Eski Erzurum Milletvekili
İzzet Bey Eski Trabzon Milletvekili
Servet Bet Eski Trabzon Milletvekili
Şeyh Fevzi Efendi Erzincan'da Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi Eski Bitlis Milletvekili
Hacı Musa Bey Mutki Aşiret Başkanı

Kongre bildirisi, yurt içinde her yere ve yabancı devlet temsilcilerine türlü yollarla bildirildi. Tüzük de komutanlara ve başka güvenilir makamlara şifre ile bölüm bölüm verilerek buldukları yerlerde basılıp, çoğaltılmasının ve yayımının sağlanmasına çalışıldı. Bu iş, doğal olarak günlerce sürdü. Bununla ilgili olarak Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanı Salahattin Bey'den aldığım, 22 Ağustos 1919 günlü bir telde: "Tüzüğün ikinci ve dördüncü maddelerinin yayımını sakıncalı bulduğu, bir kez daha incelenmesi gereği" bildiriliyordu.

İkinci madde; Birlik olarak savunma ve direnme ilkesinin kabul edildiğine;
Dördüncü madde; Geçici yönetim kurulabileceğine ilişkin maddelerdir.
Tarih, söz götürmez bir biçimde ortaya koymuştur ki, büyük işlerde başarı için yeteneği ve gücü sarsılmaz bir başkanın varlığı çok gereklidir. Bütün devlet büyüklerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde, bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, "yurtseverim" diyen bin bir çeşit kişinin, bin bir türlü davranış ve inanç gösterdiği kargaşalı bir zamanda danışmalarla, bir çok saygın ve erkli kişilerin sözlerine uyma zorunluluğuna inanmakla; sağlam, esaslı ve özellikle sert yürünebilir mi ve en sonunda ulaşılması çok güç olan hedefe varılabilir mi? Tarihte buna ulaşmış bir topluluk gösterilebilir mi?

Erzurum Kongresi'nin başarı ile sonuçlanması Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verildiği halde milli hareketin gelişmekte devam etmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın tevkifine muvaffak olunamaması ve nihayet Sivas Kongresi hazırlıkları, Hükümet'i Anadolu olaylarını dikkatle izlemeye zorlamıştı. Paris'e, Barış Konferansı'na gitmiş olan Sadrazam Damat Ferit Paşa da, ağustosta İstanbul'a dönmüş buluyordu. Ferit Paşa'nın gelmesi ile İstanbul'un Anadolu'ya karşı davranışı değişerek birden bire serleşmeye başladı. Damat Ferit Paşa Anadolu'da olup bitenleri "ihtilalci hareketler" olarak vasıflandırmıştı. İhtilal'i büyümeden bastırmak istiyorlardı. Bu sebeple Ağustos ayında Anadolu İhtilali'ne karşı gerçekten etkili tedbirler alındığını görmekteyiz. Bu tedbirler şunlardı:

Anadolu'daki, milli hareketi ve kongreleri halkın gözünde değersiz bırakmak amacıyla, Milli Meclisin toplanması için seçim hazırlığı emri vermek.
Anadolu'ya, hükümete bağlı kumandan ve valiler tayin ederek ihtilalcileri zaafa düşürmek ve devlet otoritesini sağlamak.
Genelgelerle, uyarmalarla toplanmasına engel olunamayacağı anlaşılan Sivas Kongresi'ni toplantı halinde iken basarak, ihtilalcileri toptan yakalayıp, milli hareketi başsız bırakmak.
Padişahı, ihtilalcilere karşı silah olarak kullanmak.
55 günden beri Erzurum'da buluna Mustafa Kemal Paşa'nın da artık Sivas'a hareketi gerekiyordu. Çünkü, Ağustos ayının sonlarına doğru bazı delegeler Sivas'a gelmiş bulunuyorlardı. Kendisinin Sivas'ta beklendiğine dair haberler almaya başlayan Mustafa Kemal ve arkadaşları yola çıkmalıydılar, ama nasıl?
Bu sorunun yanıtını, o günlerin notlarını günü gününe tutan Mazhar Müfit Kansu'nun anılarında bulunuyoruz:

"Akşam yemeğinde Paşa yine Sivas yolculuğuna bahsi intikal ettirerek,

- Hazır mıyız?

- Elimizde çürük çarık üç otomobil var. Karoserleri berbat, körükleri yırtık pırtık.

Lambaları da yok, karpit yakacağız. Geceleri yola devam etmek mecburiyetinde kalırsak

karpit de yanma. Burada karpit tedarik etmenin de imkanı yok.

- Çürük çarık, lambalı, lambasız gideceğiz. Ancak üç otomobil hepimizi ve eşyamızı nakle kafi mi?

- Tabi kafi, değil,

- Rauf, Süreyya, Hüsrev, Raif Bey'lerle sen, Cevad Abbas ve Muzaffer otomobillere taksim oluruz. Şeyh Fevzi Efendi için de yer ayrılır. Kendisini Erzincan'dan alırsız. Recep, Zühtü, Hayati, Memduh ve diğer zabıt arkadaşlarla eşyalarımız da arkadan araba ile gelirler.

- Güzel Paşam. Ben de böyle düşünüyordum. Ancak üç dört arabaya ihtiyacımız var. Bugün Belediye Reisi ile görüştüm, ucuza bize araba temin edecek. Fakat 400 lira kadar bir paraya ihtiyacımız olacak. Tabii yol boyunca ve Sivas'ta da paraya ihtiyacımız olacak. Kasamız ise malum.

Kaşlarını çatarak ve dişlerini sıkarak gözlerini masanın üzerinde duran kahve fincanına dikti ve hafif sesle

- Evet, bir de para meselemiz var

O'nun bu anını ve bu halini görüp de üzülmemenin imkanı yoktu. Bir millet mücadelesinin ve bir millet kurtuluşunun yolunda üniformasına ve kesesindeki 800 lirasına kadar maddi her şeyini kaybeden ve bütün zeka, enerji ve mana kudretini büyük idealine hasreden bir adamın artık hiç olmazsa para mevzuu ile ilgili olmamalı, binbir gaile içinde onu düşünmekten azade bulunmalı idi. Onun içindir ki:

- Paşam siz bu mevzuu ile meşgul olmayınız elbette bir tedbir düşüneceğiz.

Diyerek, mevzuu değiştirmek kastıyla"...

Mustafa Kemal Paşa'nın "Evet, bir de para meselemiz var" diye değindiği problem, ne yazık ki, Milli Mücadele'nin başında olduğu kadar, bütün mücadele boyunca temel problem olmakta devam edecektir.

Meselenin nasıl bir çözüm şekline ulaştığını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Üyesi Cevat Dursunoğlu şöyle anlatmaktadır(114):

"... O gün Mustafa Kemal Paşa'nın yanından gelen Kazım (Dirik), arkadaşlara Paşa'nın yola çıkmasını sağlamak için bizim para temin etmek vaziyetimiz olduğunu hatırlattı... Hiç birimizde de para yoktu. Hepimiz "kutlayemut" (ancak ölmeyecek kadar) yaşayabiliyorduk. Paşaya hiç olmazsa bin lira kadar bir para temin etmeliydik. İlk tedbir olarak çoluk çocuğumuzun ziynet eşyasına başvurmayı hatırladık. Kadınların göz yaşlarına bakmayacaktık. Fakat bunların da boynunda, kolunda ne varsa hepsi muhacirlikte ekmek parası olarak sarfolunmuştu.

"Heyeti FaaLe"azasından emekli binbaşı Süleyman Bey hızır gibi imdadımıza yetişti. Her anlamıyla da kamil bir insan olarak tanıdığımız Süleyman Bey nasıl bir çıkmazda olduğumuzu görerek "Çocuklar, ben bu işin çaresini buldum. Benim tasarruf edilmiş dokuz yüz liram var. Ben altmış yaşını geçmiş bir adamım. Allah'ın rızasından, milletin selametinden başka bir dileğim yok. Bu parayı size veririm. Fakat bu parayı verdiğimizizi ne Paşa ne de başka kimse bilmeyecek ileride Müdafaa-i Hukuk'un parası olursa verirsiniz, olmazsa helal olsun. Ben Devletin verdiği emekli aylığı ile geçinir giderim" dedi. Hepimizin gözleri yaşarmıştı. Bu adsız büyük bizi o günkü en büyük kaygımızdan kurtarmıştı. O gün Süleyman Bey parayı getirdi. Yüz lira kadar da aramızda toplayarak bin lira yaptık ve Kazım delaletiyle Paşa'ya ulaştırdık. Kazım dönüşte Paşa'nın çok memnun olduğunu sevinerek anlattı..."

Bu para ile yol hazırlıkları yapılmış; ekmek, peynir ve zeytinden ibaret kumanyalar hazırlanmış, kafiye üç otomobil ve üç at arabası ile 29 Ağustos 1919 günü Erzurum'dan Sivas'a doğru yola çıkmıştı.

Ancak ne var ki, daha Erzincan'a gelmeden, yolları ve dağları eşkıyalar tutmuştur. Rum Pontus Çeteleri bir taraftan, Kürt aşiretleri diğer taraftan asker kaçaklarından oluşan çeteler diğer yandan, bu dağları aralarında paylaşmışlar, geçitleri tutmuşlardır.

Yolda, eşkiya ile müsademededen dönen bir jandarma birliğine rastlanır. Birlik Komutanı, yola devamın mümkün olamayacağını, takviye almaya gittiğini, geri dönene kadar beklenilmesini söyler.

Mustafa Kemal sorar:

-"Ne kadar zamanda dönersiniz?"

-"24 saatte"

-"24 dakika bekleyemem."

İşte, lastikleri doldurulmuş, karoseri patlak, hurda halinde 3 otomobilden ve eşyaları taşıyan 3 at arabasından oluşan bu konvoy, öndeki arabada Mustafa Kemal, yanında Rauf Orbay, Hoca Arif Efendi, arkadaki arabada Süreyya yiğit, Hüsrev Gerede, Mazhar Müfit Kansu, üçüncü arabada da Dr. Refik Saydam, Yaver Cevat Abbas, Yaver Muzaffer Kılıç ve Yüzbaşı Osman Tufan ve ağızlarında koro halinde, yol boyu eksilmeyen bir marş:

"Dağ başını duman almış

Gümüş dere durmaz akar

Güneş ufuktan şimdi doğar

Yürüelim arkadaşlar..."

Devrime yürüyen işte bu bir avuç insandır. Onları Sivas'ta kucaklayacak olan diğerleri beklemektedir